

František
Benhart

Josip Vidmar in njegovi Obrazi*

Kritik Josip Vidmar je malone nestor slovenskih pisateljev (tri leta starejši od njega je še zdaj ustvarjajoči prozaist Danilo Lokar), pa vendar tudi po svojem petinosemdesetem letu (rojen oktobra 1895) izdaja nove knjige. Do zdaj zadnja od njih je obsežen Esej o lepoti in ne dosti prej je izšlo še mnogo obsežnejše, več kakor štiristo strani obsegajoče delo, knjiga njegovih spominskih portretov, naslovljeno OBRAZI (Državna založba Slovenije 1980). Lansko leto je bila ta knjiga za svoje izredne kvalitete nagrajena z Njegoševo nagrado, ki jo vsako tretje leto podeljujejo najboljšemu delu vseh jugoslovanskih literatur za preteklo triletno obdobje.

Vidmarjeva knjiga Obrazi je posvečena petindvajsetim izrazitim osebnostim slovenske kulture, ki jih je avtor dobro poznal in ne živijo več. V tem skupnem številu je devetnajst pisateljev, dva skladatelja, en slikar, dva politika in en znanstvenik. Poleg teh petindvajsetih kajpak v knjigi temeljito govori še o mnogih drugih osebnostih, predvsem o literatih. Poglavitna postava knjige je vsekakor Vidmar — vse portrete je zgradil na svojem lastnem spominu, vrednem občudovanja, četudi se nedvomno naslanja tudi na gotovost tistega, kar je črno in belo na papirju, in naj piše o komer koli, upodablja ga zmerom po zrcalnem refleksu reminiscence: tako, kot ga je sam spoznal na podlagi medsebojnih stikov, v obdobju skupnega prizadevanja za čem ali pa — najbolj pogosto — spričo sproženih neskladnosti ter sporov. Samoumevno je, da je slednje najbolj v ospredju. Kritik s svojim nepopustljivim imperativom, ki »ima izvor v osebni artistični občutljivosti, katere ne sme in ne more zatajiti, čeprav so njegovi prijemi morda kdaj tudi trdi; taki pa niso zaradi nadutosti ali kakršne koli domišljavosti, temveč zaradi napora, ki je potreben za dognanje in vztrajanje pri spoznanju«, takšen kritik mora računati na to, da bo njegovo pero pogosto dobivalo podobo prekrizanega kopja.

Tudi skladba knjige upošteva neizrečeno zahtevo, da bi morale zaporedje posameznih portretov ponuditi hkrati podobo Vidmarjevega človeškega in pisateljskega razvoja. Tako je na prvo mesto knjige uvrščeno besedilo o avtorjevem deset let starejšem bratu Milanu, znamenitem znanstveniku na območju elektrotehnike in baje največjem svetovnem šahistu amaterju; tu srečujemo Josipa Vidmarja, čeprav zasleduje bratovo življenjsko pot skozi vseh šest desetletij, še v njegovi otroški podobi — in v neki kontrastni osvetlitvi v primerjavi z bratom: z bitnim odporom do sistemskosti, zato pa z večjim poslušom za pragmatičnost življenja, in kot je zapisal Milan v

* Gre za prevod recenzije, ki jo je objavila praška revija Svetová literatura v 4. številki 1982.

svojih spominih, s kompleksom »večvrednosti« namesto njegovega (Milanovega) nenehnega manjvrednostnega občutka. Drugi portret je posvečen Ivanu Cankarju: to je bil prvi književnik, s katerim se je mladi Josip Vidmar seznanil — obiskoval ga je kot gimnazijec s prijatelji in sprejel od njega mnogo koristnih spodbud. Tretji portretiranec je likovni kritik in prevajalec Karel Dobida, ki je z njim Vidmar hodil v gimnazijo in tudi ob njegovi strani poskušal prve kritične korake. Po njem je prišel na vrsto Marij Kogoj, »revolucionar v glasbi«, ki je premogel do literature »nekoliko nezaupljiv odnos«, Vidmar pa se je z njim kljub temu (ali pa prav zato?) dobro razumel in tudi ta mu je, kakor Dobida, spet na svoj način pomagal do hitrejšega zaleta v stvareh umetnosti in kritike. V portretu literarnega zgodovinarja Ivana Prijatelja gre že za precej konflikten odnos. Prijatelj je bil namreč poleg drugega rusist in Vidmar, prav tako rusist, je pisal o nekaterih njegovih knjigah oz. prevodih, in kot sam pravi, je bil »nemara včasih preveč samozavesten ali vsaj za naše razmere preveč neposreden v obravnavanju nekega sektorja njegovega življenjskega dela«, in se pozneje potemtakem sploh ni čudil, ko mu je profesor odklonil sprejeti knjigo o Župančiču kot disertacijo. — V naslednjih portretih že prepoznavamo kritiški in miselni obraz zrelega Vidmarja, v zadnjih dveh (o Borisu Kidriču in Edvardu Kardelju) pa smo priča njegove vojne in povojne podobe, v kateri so prevladovala globalizirajoče črte eksponiranega političnega in kulturnopolitičnega delavca.

Četudi daje knjiga Obrazi, kot trdim, predvsem obraz samega avtorja, nočem s tem reči, da bi bile portretirane osebnosti obravnavane nekako površinsko, le delno ali pa nezanimivo. To sploh ne. Prav zato, ker ima Vidmar do svojih osebnosti izrazito osebni prijem, so njegovi spominski portreti skozi in skozi privlačno berilo, bogato tako po miselni kot po oblikovni plati. Izrazito osebni prijem pomeni tu hkrati tudi to, da si avtor za vsak zapis poišče drugačen, za dano temo najprimernejši način obravnave, pri čemer pa to kajpak vsakič obravnava značilno vidmarjevsko. Osnova portreta temelji — poleg osebnega odnosa do portretiranca — praviloma v nekakšni usodni zaznamovanosti, ki pa jo portret potem še tako ali drugače poudarja. Vidmar se rad vrača k družinski preteklosti, k rodu (po večini tipično slovenskemu: revnemu) in brez pretiranega sociologiziranja »brska« po njegovih sledih v poznejših usodah ter poznejših dejanjih. Njegovi portreti postanejo takó strnjeni, sklenjeni in notranje dinamični, kar navadno še potencira njegova neredko napadalna osebna, nikar ne zgolj trpna zainteresiranost. Ponekod posveča avtor več prostora zunanjim življenjskim silnicam, druge pa se spet namerno pomudi pri umetniški ali miselni problematiki portretirane osebnosti, včasih rad uporablja tudi navedke, vendar so v portretih najbolj zastopane vidmarjevske realije: njegove življenjske zgodbe, nazorska stališča, njegova literarnokritična dejavnost, njegovi spori in polemike. To vse ni mogoče kar tako prevesti na skupen imenovalac »veličanstva« ali podobno: približno od polovice dvajsetih let je bil in je kritik Vidmar v slovenskem kulturnem življenju tako navzoč, da je pač v historiatih posebno literarnega dogajanja nepogrešljiv. V ne pomembnem obsegu je sodoločal o razvoju, in to tako v širših kontekstih slovenstva in kulture kot v zvezi s posameznimi ustvarjalci (tudi v tistih primerih, ko je šlo za odklonilne reakcije na njegove pobude), in šele prihodnost bo kajpada v vsem obsegu pokazala in ovrednotila velikansko vlogo, ki jo je tu imel.

Eno lahko rečemo že zdaj: da je prišla slovenski literaturi in kulturi zadnjega pol stoletja vsekakor prav takšna monolitna, celotna, integrirana, čeprav ne integrirajoča kritiška osebnost, kot je bil in je Josip Vidmar. Njegove enoznačne in večkrat tudi enostranske sodbe so imele različen odmev, pogosto so izzvale neskončne polemike, marsikoga so žolčile, toda ni ostajalo le pri tem: večkrat so, čeprav tudi ne povsem pravične, vsaj neposredno prispevale k razburkanju stoječih voda, h kristalizaciji. Josip Vidmar pravi, da v večini primerov nima svojih stališč kaj spreminjati. Le resnično izjemoma priznava nezadostnost, delno zgrešenost svojega davnega ali novejšega mnenja. Sicer pa gleda na svoje literarne dvoboje iz davnih in tudi ne tako davnih časov z uravnovešenim mirom, ne manjka mu »vzvišenosti« distance, zmore razumeti tudi subjektivno upravičenost določene reakcije svojega nasprotnika in svojih nasprotnikov nikjer ne ponižuje in ne ironizira. Skoraj nikjer. Samo v portretu Juša Kozaka (in v vrsticah o Edvardu Kocbeku, o katerem, takrat še živčem, ne piše posebej) dela izjemo. Nihče, pravi Vidmar, ni reagiral na njegove kritične ugotovitve s tako strastno sovražnostjo kakor Juš Kozak. Celo fizično ga je hotel napasti, in ko je Vidmar neke pisal o Dostojevskem kot o »kolportažnem geniju«, je Kozak zahteval, naj ga izključijo iz Penkluba. Kozaka torej Vidmar ironizira, toda ko je po vojni Vidmar napisal pretirano optimistični članek o moralnem prerodu človeka v novem svetu in se je Kozak zaradi tega ponorčeval iz njega, je Vidmar znal priznati, da je imel Kozak prav.

Najzanimivejši in tudi najobsežnejši portret je Josip Vidmar napisal o Otonu Župančiču. Odnos teh dveh, kritika in sedemnajst let starejšega pesnika, brez dvoma vodilnega pojava slovenske poezije v štirih desetletjih, je bil od začetka ves poln napetosti, nespornosti so se vrstili drug za drugim, vendar sta kljub temu sodelovala in prijateljevala. Vidmar si to zapletenost odnosa ne zna dobro razložiti, drugje pa sam govori o tem, da mu ni bilo všeč, da vsi naokrog tako slepo priznavajo Župančičevo »duhovno superiornost«. V tej zvezi pa navaja razgovor, v katerem mu je Župančič očitil dvomljivo orientacijo v »jugoslovanskem vprašanju« in ga sklenil z besedami: »To vam pravim jaz in jaz sem nekdo.« Vidmar pa mu ni pustil zadnje besede, polemiziral je z njim in pribil enako: »In to vam pravim jaz, ki tudi sem nekdo.« Najresnejši konflikt pa je izzvala Vidmarjeva kritika Župančičeve igre Veronika Deseniška, in sicer že leta 1924. Dramatik Župančič je kajpada ostal daleč za pesnikom Župančičem, igri je bilo mogoče marsikaj očitati, vendar je šlo predvsem za oster ton Vidmarjevega pisanja o njej. Razvnela se je dolga polemika, Vidmarja so se lotili z več strani. Župančič je molčal, čeprav je bil, sam izredno občutljiv, globoko prizadet. Tudi te strasti so se polagoma polegale, oba sta, zdelo se je, na vse to pozabila, toda Župančič, kot piše Vidmar, ni nikdar spremenil mnenja o Vidmarjevi amuzičnosti (Čehu Franku Wollmanu je na primer nekoč napisal: »Vidmar ostro misli, toda topó čuti«). Vidmar, avtor precejšnjega števila knjig ali esejev o Župančiču, je spisal ta svoj župančičevski portret s posebnim občutkom za izravnano različnih sestavin: prizadeval si je, da mu časovna snov enodnevnih polemik razburjenj ne bi prekrila same umetniške vrednote in da konteksta teh vrednot, se pravi Župančičevega pisateljskega opusa, ne bi po nepotrebnem ločil od pesnikovih življenjskih usod, kakor so se pač ohranile v zrcalu njegovega spomina. Tako je nastala — na razmeroma majhnem prostoru — vsestransko osvajajoča podoba umetnika, ki je v svojem

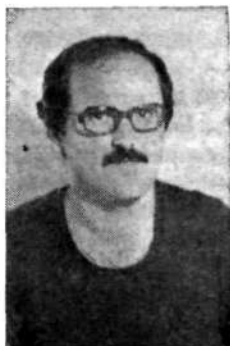
življenju sprejel veliko vsemogočih časti, pa vendar ni bil popolnoma srečen. Vidmarjev osebni, zaupno poznavajoči vpogled v Župančičevo življenje in delo odgrinja vsaj nekoliko in na vsekakor nevsakdanji način tančico s skrivnostnih delov pesnikove celotne usode.

Izrazita posebnost Vidmarjeve knjige esejev je, da se v njej pripovedovanje zavestno na mnogih mestih prekriva. Kot da bi portreti nastajali neodvisno drug od drugega, beremo v njih, večkrat tudi v istih formulacijah, o istih stvareh, o šolanju, o ruski fronti in ujetništvu, o vrnitvi in najpogostejše, se pravi v največjem številu portretov, se ponavljajo zapisi o literarnem dogajanju. Bralcu se to lahko zdi prav malo varčno (morda bi bila knjiga za petino tanjša, če bi ponavljanja črtali), toda po drugi plati se tudi ponavljajoče se pasaje berejo z zanimanjem, namreč v pričakovanju, da bo kje nemara ena trditev delno negirala drugo, poznejšo... Vendar so takšna pričakovanja zaman, Vidmarjev spomin in urejajoča volja (neke vrste *Lust zu »fabulieren«*) funkcionirata brezhibno, podatki se kvečjemu v detajlih dopolnjujejo, lahko je še izjemoma spremenjeno zapovrstje čisto nepomembnih podrobnosti, vendar nobenih notranjih protislovij, nobenega primera, ki bi ovrgel samega sebe. Tudi v tem se odlikuje Vidmarjeva značilna nazorska prečiščenost, celovitost, enoznačnost, omejena odprtost dvomom, gotovost idealov in eo ipso tudi (točno protišaldovska) nespremenljivost — marsikdo bi rekel: okostenelost — kriterijev. Skupaj in hkrati s tem seveda tudi preudarnost in mirnost, zmožnost prisluhniti drugemu in razumeti njegovo izhodišče in zmeraj ohraniti dostojanstvo kritičnega akta.

Pri prekrivajočem se kroženju Vidmarjevega občudovanja vrednega spomina je prišla večkrat vrsta tudi na Prago in na njegovo večkratno bivanje v njej. Po prvi svetovni vojni se je za nekaj časa vpisal na tehniko, ni pa zdržal dolgo in se je preselil na tamkajšnjo filozofsko fakulteto — na njej je potem, že trintridesetleten in izurjen v kritičnem lomljenju kopja, svoje šolanje tudi končal. (Medtem je kajpak študiral še drugod — v Ljubljani, v Zagrebu, v Varšavi, v Krakovu, v Bonnu, v Parizu, na Dunaju in to mogoče niti ni vse.) Ne vem, menda je to samo naključje, da ni Vidmar v portretih, v katerih tako veliko piše o sebi in o drugih ter drugem, kaj določneje popisal svojega odnosa do Prage in češke kulture. Pohvalno piše o znameniti vinohradski gostilni Pri Pipanu, kjer so se sestajali Slovenci, to pa je skoraj vse. Menda še obrobna (in zlasti za nas Čeha niti malo presenetljiva) pripomba o gledališču E. F. Buriana, ki mu je bilo »tipična enodnevna gledališka senzacija, kakršni se je tiste čase pred vojno pojavilo veliko«.

Kot mozaike bi bilo mogoče iz teh portretov sestavljati delne podobice Josipa Vidmarja, iz različnih stališč in za različne namene. Kot celota pa daje knjiga dovolj popolno podobo te izredne osebnosti v človeških in pisateljskih razsežnostih. Avtor je to dosegel s tem, da se hkrati, ko skuša povedati kar največ o drugih, ne obotavlja povedati kar največ tudi o sebi. V svoji trdnosti navzven in navznoter govori o svojih ne čisto pozitivnih črtah kot o vsem drugem, samoumevno, pokončno, brez zadržkov in prikrivanja. Kot da bi govoril o kom drugem, govori na primer o svojem urednikovanju: pri dveh revijah se je znebil sourednikov, ko nista mogla doseči soglasja, in je postal on sam urednik (v enem primeru temu hudomušno pravi državni udar), toda ni uspel. Bil je pač slab urednik. Prav tako neprizadeto operira v svojem besedilu z nekaterimi svojimi lastnostmi, kot je nesistemsost, površinskost, hlad — zaveda se jih, kakor se zaveda pozitivnih plati svojega

značaja. In kot se zaveda svoje osnovne, bitne lastnosti: zvestobe, zvestobe sebi, zvestobe idealom, ki si jih je »jasnovidno« zastavil že v mladosti. Kdove, morda bi prav tu nekje njegov nekdanji nasprotnik in bojni drug Fran Albreht lahko dobil odgovor na vprašanje, s katerim je, bolan in grenak, presenetil Vidmarja ob njunem zadnjem srečanju: »No, pa mi povej, kakšno posebno pamet ali spretnost imaš, da se te niso že zdavnaj znebili?«

Janez
Strehovec

O Pirjevčevi »kraljevski poti«

Zapis o Pirjevčevem zborniku

Letos je v zbirki Znamenja pri založbi Obzorja v Mariboru izšel zbornik esejev, literarnoteoretičnih in filozofskih razprav, posvečen spominu Dušana Pirjevca, literarnega zgodovinarja in priljubljenega profesorja komparativistike na ljubljanski filozofski fakulteti. V publikacijo, uredil jo je Tine Hribar, je poleg urednikove spremne besede (Pot do zbornika) uvrščenih osem prispevkov profesorjevih zvestih pri-

jateljev, družabnikov in tudi somišljenikov. Med imeni, kot so Tine in Spomenka Hribar, T. Kermauner, D. Rupel, A. Inkret, I. Urbančič in N. Grafenauer, izstopa kvečjemu Denis Poniž, sicer pokojnikov študent na fakulteti, vendar avtor brez tako usodnih družabnih vezi z njim; njegova razprava (*Dušan Pirjevec in začetki moderne analize literarnih del na Slovenskem*) je zato pisana »samo« kot teorija, brez kakršnihkoli memoarskih, sentimentalnih in podobnih sestavin, ki sicer ljubeznivo »bremenijo« večino drugih spominskih prispevkov.

Avtor tega zapisa ima Dušana Pirjevca v lepem spominu predvsem kot profesorja na seminarju iz fenomenologije literature, ki ga je obiskoval v študijskem letu 1969/70. Kot bruca filozofije kot osnovnega študijskega predmeta me je pritegnil čar Pirjevčevih predavanj, polnih mojstrske retorike, s katero nas je atraktivno uvajal v aktualni svet splošnih miselnih problemov tistega časa. S sodobnimi ali vsaj sodobnejšimi filozofskimi problemi in predvsem avtorji, kot so M. Heidegger, E. Husserl, M. Merleau-Ponty, J. P. Sartre, J. Lotman, J. Kristeva, R. Ingarden, se je namreč ukvarjal bolj in z večjim žarom kot s samo komparativistiko, ki ga takrat najbrž sploh ni več zanimala. Študent-poslušalec je imel občutek, da igra profesor Ahac na svojih predavanjih svojevrstno monodramo vrhunskih idej šestdesetih in sedemdesetih let, ko je govoril na primer o zadnjih Ingardnovih tekstih, Lothmanovem *Uvodu v strukturalno poetiko* in Gadamerjevi *Resnici in metodi*. Pozneje, v samem toku predavanj, se je, žal, pogosto izkazalo, da je vse ostalo le pri profesorjevem vabljenem, emocionalno nabitem naštevanju velikih del velikih mislecev, o problematiki teh del pa nismo slišali kaj dosti ali sploh nič. Poleg ugotavljanja t. i. irealnega statusa estetskih likov ob analizi Ingardnove knjige *O spoznavanju književnega umetniškega dela* se na njegovem seminarju iz fenomenologije literature sploh ni govorilo

v rubriki Obiski tujih pisateljev pri Zvezi slovaških pisateljev, kjer je bil na študijskem bivanju. Tu tudi izvemo, da je bil na študijskem obisku na Slovaškem Ivo Zorman, medtem ko sta se Nikola Miličević in Drago Jovanović tam udeležila prireditve Književna pomlad. Rudolf Chmel pa je v Beogradu podpisal sporazum o sodelovanju obeh pisateljskih združenj za eno leto.

*

Ob smrti Andreja Plávka je bratislavski Romboid v osmi številki objavil njegovo pesem *Tožba*. Vladimir Petrík piše o pisatelju ljudskem umetniku Vladimíru Mináču ob njegovi šestdesetletnici. Dušan Dušek je prispeval

črtico z naslovom *Topografija*. O stilistiki in literarni kritiki piše Jozef Mlacek.

*

Štiriindvajseta številka krakovskega časopisa *Życie Literackie* poroča v Kroniki na prvem mestu, da je »v Beogradu umrl... vodilni jugoslovanski pisatelj Meša Selimović«. *Spor o zgodovinskem nasledstvu* pa je naslov uvodnega članka Jerzyja Kossaka o usodi poljskega ozemlja v zgodovini in posledicah za narodno kulturo. Władysław Machejek je napisal sestavek *Kdo brani našo suverenost*: ob rob sedanjim družbenim razmeram na Poljskem.

*

Opravičilo in popravek

Komu najprej besedo opravičila: tenkočutnim bralcem, občutljivim avtorjem? Kljub skrbi in prizadevanjem lektorja, budnosti in strahu urednika tiskarskega škrate in njemu podobnih nevšečnih bitij le ni mogoče dokončno pognati čez prag, zato se vsem prizadetim iskreno opravičujemo, hkrati pa nas pomirja vednost, da bralci večino spodrseljavev sami sproti med branjem popravijo in nanje pozabijo. No, včasih je katera le prehuda in koga trajneje prizadene. Tako nas je naš dragi prijatelj in sodelavec František Benhart iz Prahe prosil, naj bi vsaj eno, ki je bralec sam ne more razrešiti, vendarle popravili: v prispevku Josip Vidmar in njegovi obrazi (št. 10, stran 957) v šestnajsti vrstici od spodaj navzgor piše: »... in zlasti za nas Čehi niti malo presenetljiva...«, moralo pa bi biti prav nasprotno: zelo presenetljiva. Dragemu Františku Benhartu in najbrž še komu naše iskreno opravičilo.

Ur.